

IN THE FOOTSTEPS OF ST. IVAN RILSKI IN SOUTHWEST BULGARIA – A PILGRIMAGE ROUTE

Abstract: St. Ivan Rilski is the greatest Bulgarian saint, the celestial protector of the Bulgarian people. He nourishes the people in earnest faith, non-hypocritical love and hope. The legends of St. Ivan Rilski originate mainly from southwest Bulgaria, where since ancient times, besides being used as a trading commodity exchange unit, the valley of the Struma river had been used for a popular pilgrimage route on which travelling believers had marched. On this pilgrimage journey, medieval churches and monasteries of X-XVII century, depicting the image of St. Ivan Rilski, can be seen, along with rocky caves connected with his life and the holy places of worship in front of his relics.

Author information:

Ekaterina Keremidarska

Ass.Prof., PhD

Konstantin Preslavsky University of Shumen

✉ k_keremidarska@abv.bg

🌐 Bulgaria

Keywords:

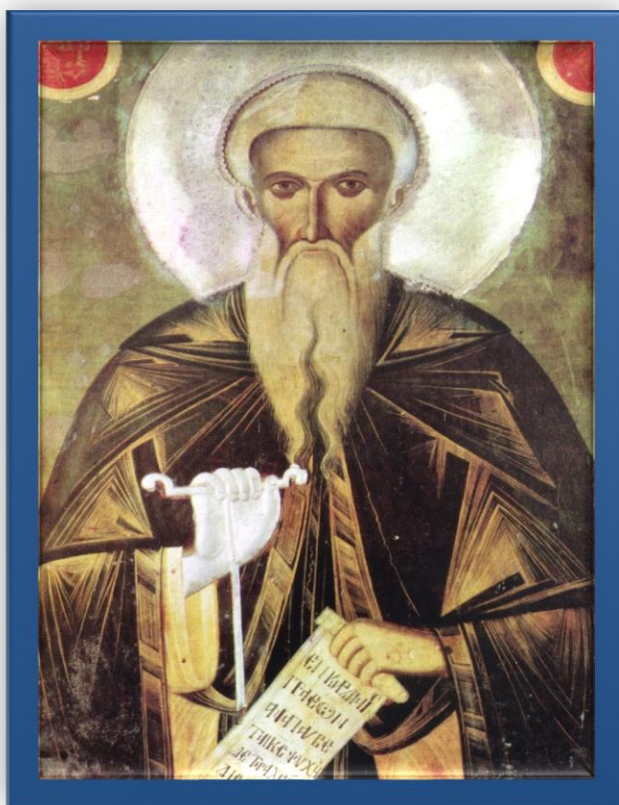
holy places, obrochishta, rock caves,
monasteries and churches

В исторически аспект поклонничеството възниква у древните евреи. Като древни номади те се връщали на определени места и посещавали определени светии, като Сихем, Ветил, дъбравата Мамре. По-късно на тази основа възниква и Йерусалим.

От X в. насам Света гора – Атон, става център на поклонничество за мъже – духовници и цивилни. В България нямаме изразени религиозни центрове за поклонение. В известна степен подобна роля играят Рилския Манастир „Успение Пресвета Богородица” (X в.), Бачковски манастир ”Успение Богородично” (XI в.) и Троянския манастир ”Св. Богородица” (XVI), до които се организират директни посещения. (1)

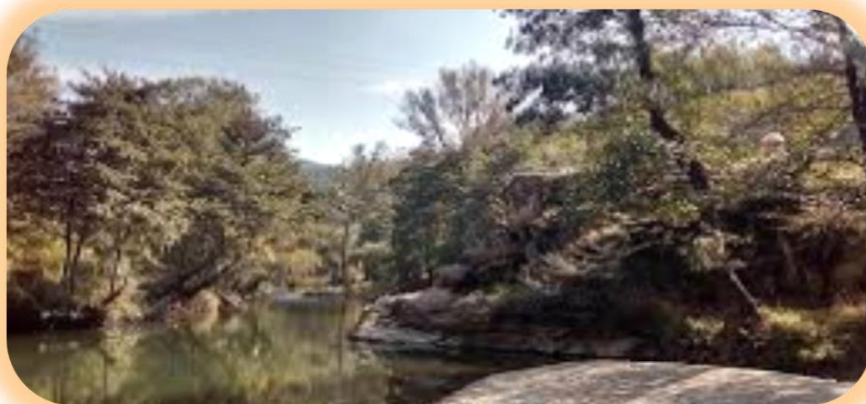
Св. Иван Рилски е най-великият български светец, небесен закрилник на целия български народ, чудотворец, молитвеник, познал Бога чрез непрестанна молитва, пост и въздържание. Той възпитава у народа крепка вяра, нелицемерна любов и надежда. Основател е на Рилския манастир Преподобний Иван Рилски е роден в село Скрино около 876 година. До 25 годишна възраст е пастир, а след това се посвещава на Бога и на монашеския живот в един от най-старите манастири в България – манастира под Бобошевски Руен. В околностите на село Скрино, върху руините на стар християнски храм, през 2002 г. е издигнат нов манастир»Св.Иван Рилски«, известен още и с името Руенски манастир. В непосредствена близост до него се намира пътеката, която води до пещерата, където най-напред е пустинослужил Отеца.

Югозападна България е добре известно антропогенно средище на древната, средновековна и съвременна човешка цивилизация по северната периферия на Средиземноморската област.

В Югозападна България съществуват регистрирани голям брой паметници на културата – манастири, църкви, свети места, оброчища. Практикуващите поклоннически туризъм туристи проявяват голям интерес към култа на свети Иван Рилски като светец – покровител на българския народ. Този култ се налага като национален и общодържавен, вероятно след възобновяването на българската държавност в края на XII в. Легендите за Св. Иван Рилски произлизат главно от Югозападна България и това е причината да се разгледа маршрута за поклоннически туризъм „По стъпките на Св. Иван Рилски в посочения район. В маршрута се разглеждат свети места, пещери, свързани със жизнения път на светеца, както и църкви и манастири, от периода X – XV в., в които е отразена почитта към неговата памет.

В миналото р. Струма, освен като търговски възел за стокообмен, е била и популярен поклоннически маршрут, който са изминавали вярващите.(2)

Почитането на рилския отшелник като светец започва още приживе. Славата за неговата святост и чудесата, извършвани от него, се разпростират по българските земи. Според

Безименното (Народно житие) на Иван Рилски, те предизвикват желанието на българския цар Петър за среща със светеца. След смъртта на Иван Рилски, 18 август 946 г., мощите му са пренесени в Средец. Светецът е канонизиран в края на X в., а пренасянето на мощите е извършено на 19 октомври 946 г. и под тази дата името му е вписано в реда на светците. Мощите му престояват в Средец до 1183 г., когато маджарския крал Бела III завладява града и ги отнася в своята столица Единбург. През 1187 г., те са върнати обратно в Средец. След като завладява Средец през 1194 г. цар Асен I ги пренася в столицата Търново, където престояват до 1469 г. и след това отново са върнати във възстановения Рилски манастир.

Основен източник на сведения за живота на светеца са седем жития на български език и едно на гръцки. Според проф. Иван Дуйчев т.н. Народно или Безименно житие е създадено през XII в. Всички негови анализатори единодушно отбелязват неговия легендарен характер. То е създадено вероятно по време на канонизирането на Светеца. В основата му лежат устни предания, свързани с родната покрайнина на светеца и с Рила планина. Безименното житие е творба на неизвестен иннок-книжовник, произхождащ от Рилските предели, написал своето произведение в самата Рилска обител, след пренасянето на мощите на светеца в Средец. (3)

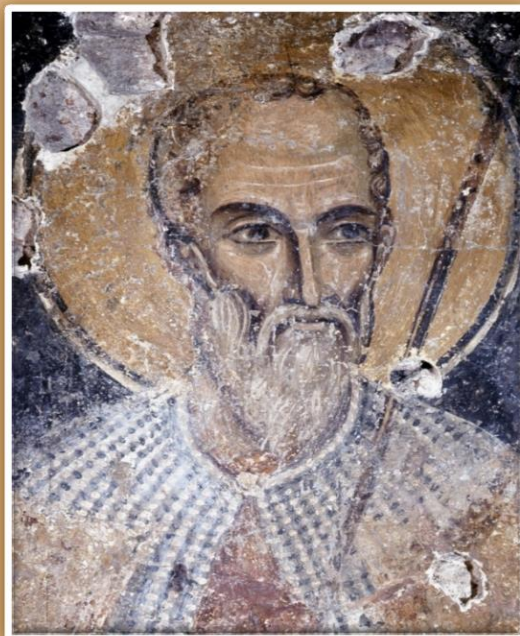
От това житие още през XIV в. се появяват две различни преработки, които се различават. От първата преработка са запазени няколко преписа, датиращи от XV – XVIII в., и са свързани по произход с Рилския манастир. Представител на втората преработка е един препис в ръкопис от Германския манастир (до с. Герман, Софийско), произхождащ от втората половина на XV в. (4)

Освен тези писмени доказателства, до наши дни са запазени и многобройни оригинални легенди за живота на Иван Рилски. Те са разпространени главно в Рилската околност и в Софийско. Поради липсата на достатъчно ясни данни и документи, не може да се определи със сигурност кой е първоизточникът на сведения – легендите или житията. (5)

Учени-изследователи смятат, че легендите и житията са възникнали едновременно след смъртта на светеца.

Най-старото запазено изображение на закрилника на България Св.Иван Рилски изписано през 1295 г. и се намира в притвора на Боянската църква. Тя се намира на 8 км. от София в с. Бояна днес квартал на София. Счита се, че църквата построена през XI век. В изграждането и се разграничат три строителни етапа: първия през XI в., втория през XIII в. и третия през XIX в. Източната част на църквата е най-старата. Построена през XI век и е посветена на св. Никола. Църквата представлява малка квадратна сграда с една абсида на източната ѝ страна. Северната и южната ѝ стени са разчленени отвън с по три слепи арки, средната от които се издига до покривния корниз. Сградата е с един купол върху цилиндричен барабан. Вътрешността на църквата е с кръстообразна форма.

Вторият строителен етап на църквата е построен през XIII в., което показва, че севастократор Калоян не е построил цялата църква, а само едната част от нея, която е прибавил към старата сграда. Архитектурният анализ и стенописите показват, че тя наистина се състои от две отделни части, които архитектурно са свързани. Входът на сградата е на западната стена. Тази малка църква не по-дълга от 4.20 м., е удължена през 1259г. от севастократор Калоян като непосредствено до западната ѝ стена е прибавена двуетажна постройка. Долният етаж е засводено правоъгълно помещение. На южната и северната му стена има по една плоска ниша. В помещението няма никакви прозорци, което показва че то е предназначено за гробница на Калояновото семейство, но е и измислено да служи като притвор на старата църква. Самата Калоянова църква е на втория етаж. Тя повтаря плана на старата църква. На четирите ъгъла са разположени четири масивни стълба, които поддържат четири арки, които пък крепят куполния барабан. Стените на горния етаж отвън имат плитки ниши, които приличат на слепи прозорци. Очевидно тези слепи прозорци повтарят ритмично слепите арки от стените на старата църква и служат за свързващ елемент на двете сгради. Фрагмент от образа на св. Пантелеймон на горния етаж на Калояновата църква ни дава основание да предполагаме, че тя е посветена на този светец.(6) В притвора е и най-старият образ на Иван Рилски. Тук са и забележителните портрети на царската двойка Константин Асен и Ирина и на ктиторското семейство Калоян и Десислава.

Боянската църква дължи своята световна известност преди всичко на стенописите от 1259 г., които отразяват изключителните постижения на българската средновековна култура. Боянските стенописи принадлежат на Търновската живописна школа. Композиции са сцени от живота и чудесата на св. Никола, които на пръв поглед изглеждат като непосредствени копия на цариградски образци. Предполага се, че са пренесени най-напред в Търново преди да преминат в Боянската църква. Боянските стенописи показват, че българската живопис през първата половина на XIII в. достига високото равнище на византийското изкуство.

Земенския манастир „Св. Йоан Богослов” е издигнат сред красивия Земенски пролом, на левия бряг на р. Струма. В своята многовековна история, той е няколко пъти обновяван и по стените на старинната църква три пъти са рисувани стенописи. Запазеният ктиторски надпис свидетелства за последното обновяване и украсяване през 1354 г. със средства на феодалния владетел на Велбъждското (Кюстендилско царство) деспод Деян.

Старинната църква с кубични размери (9 на 9 м) я прави изключителен паметник на българската архитектура от Средновековието. Няма друга запазена църква в България с такава форма. Но най-ценното в Земенския манастир са старинните стенописи в църквата от времето на последното ѝ обновяване - 1354 г. Направени от неизвестен даровит художник, те представляват изключителен и цялостен паметник на българското средновековно изобразително изкуство. На тях са изобразени едни от най-старите образи на Иван Рилски, Климент Охридски, Йоаким Осоговски, Прохор Пчински. Днес църквата на Земенския манастир е реставрирана, укрепена и запазена като през 1354г. Светецът Иван Рилски, рисуван в Земенския манастир е изобразен като стар, с дълга остра брада и за разлика от Боянската църква, тук светецът носи монашеска качулка, украсена с три кръста. Под дрехата се подават благославящите пръсти на дясната му ръка, а в лявата - държи свитък.

Земенският манастир е един от най-старите и най-ценни паметници на изкуството и културата в България. (7)

В близост до Земенския манастир, на около 5 километра от село Гърбино, в местността "Светата вода" се намира пещера, за която се твърди, че е обитавана от Св. Иван Рилски след като е напуснал родното си село Скрино. В пещерата са открити рисунки и надпис от XIII-XVв, който е разчетен: "Свети Отче, моли се", а според друго разчитане гласи: "Отче Йоане, помози и спаси". (8) През 2017 г. при повторни проучвания на пещерата, Явор Митов разчете напълно спорния надпис, като според неговото разчитане гласи: Свети Отец Йоан да спаси Васила от ада. Бяха открити и нови два надписа: 1. Помени Йоане Данаил 1719 г. писал.; 2. Свети Йоан да спаси... (9) По северната стена на нишата се стича вода, която се събира в кладенче и се смята, че има лековита сила.

Граничкият манастир „Свети апостол и авенгелист Лука” се намира на около 7 км южно от гр.Кюстендил и на около 4 км югозападно от с. Граница, в северното подножие на Осоговската планина, в м.”Пустия манастир”. Предполага се, че основаването му е станало в началото на X в.

Предание разказва, че в манастира е идвал и е учил Св. Иван Рилски. По-късно той отива в по-дивата и ненаселена Рила планина, а в Граничкия манастир, оставя ученика си Гаванос. В последствие, това манастирче-школа, прераства в по-голямо и през XV в.един от неговите духовни ръководители е презвитер Яков. Той има трима сина – Иоасаф, Давид и Теофан, които приемат монашеството и се заемат с възстановяването на Рилския манастир. Братята не прекъсват връзките си със с.Граница и затова в Рилския манастир отреждат специална стая под №18, в която отседат граничките богомолци, когато посещават Рилската света обител. В настоящия момент тази стая съществува под названието Кюстендилска стая, превърната в музей на традиционната народна култура в Кюстендилско.(10)

Село Скрино е разположено е сред северните склонове на Руен планина (най-северния дял от Влахина планина), които се спускат до р. Струма. Предполага се,селото е родно място Светеца, роден през 876 г.

Югозападно от селото, се намира пещерата, в която Иван Рилски е започнал монашеския си живот. Тя е била първата му обител. (11)

Бобошевски манастир „Св.Димитър“, е разположен върху източния горист склон на връх Руен, на три километра западно от с.Бобошево. Той също е един от най-старите манастири в България. „Стани и вземи тоягата си и иди в предишното си място, където си приел монашески образ...и като стана пустинникът отец Йоан, отиде на мястото, където се беше подстригал, под планината, името ѝ е Руен.... ”(Из ”Безименното и най-старото житие на Иван Рилски”). Бележитият български пустиножител Иван Рилски, роден в с. Скрино /Кюстендилско/ преди да се посели в Рила, както се споменава в житието му от Ефтимий Търновски прекарва известно време в манастира под Руен „за обучение”. Тук той вероятно се постригва за монах. Още по-това време по тези места е съществувал манастир, който е бил духовно и просветно средище. Опустошен при завладяването на България от турците, Бобошевският манастир отново е възобновен през 1488 г., както е записано в ктиторския надпис над входната врата. От това време са и стенописите в малкото предверие и наоса на църквата. Старинната църква на манастира /6 на 12 м/, днес е укрепена и запазена като ценен паметник на културата и изкуството в България.(12)

Когато Свети Иван се поселил в Рила планина, най-напред се качил на скалата Кръста. Първата му стъпка се отбелязала на камъка. В тази стъпка пораснал здравец. От там птиците разнесли семето на здравеца навсякъде, както се разнася заветът му: "И преди всичко, завещавам Ви да пазите светата вяра, непорочна и незасегната от всякакво зломислие, както я приехме от

светите отци, без да се отдавате на чужди и различни учения. Стойте добре и дръжте преданията, които сте чули и видели от мене. Не се отклонявайте нито надясно, нито наляво, но ходете по царския път. Пазете се грижливо от светски увлечения и винаги помнете заради що сте излезли от света и заради що презряхте света и светските неща."

Преподобният Св. Иван Рилски се подвизавал на много места, докато най-после се установява в прекрасната Рилска планинска пустиня, където завършва земния си живот и основава манастир, който съществува вече над 1000 години.

На последния – пети етаж, в Хрельовата кула на Рилския манастир е малкият параклис „Преображение Господне” В олтара на параклиса могат да се видят сцени, свързани с живота на Свети Иван Рилски Чудотворец. Тук е илюстрирано първото рисувано житие на Свети Йоан Рилски- цар Петър идва в Рила планина и иска да се срещне със светеца, но няма как да стигне, защото няма пътища, само кози пътеки. Другата сцена илюстрира вероятно даровете, които той изпраща на Свети Иван по свои вестноносци и третата сцена е срещата им, която се състои от разстояние.” (13)

Преди смъртта си преподобни Иван отишъл на пълно уединение в "горната постница", където е съставил своето "завещание". Там е починал самичък на 18 август 946 година и е погребан в притвора на църквата в каменна гробница, която се е запазила до наши дни.

Гробът на светеца се посещава от стотици поклонници, които най-напред палят свещ в църквата, където стои саркофагът, съхранявал преди столетия мощите на Рилския отшелник. (14)

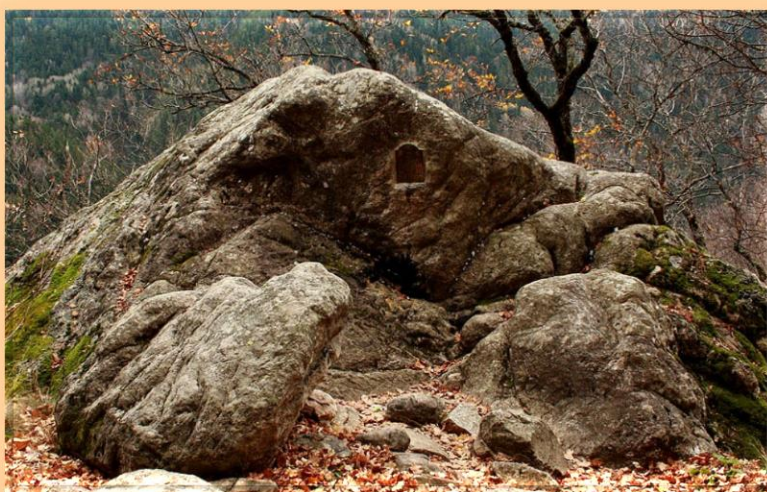
След това се провират през пещерата, в която е живял Йоан. Преминаването през тесния проход означава, че нямат грехове

Следващото поклоническо място е измиването за здраве на очите и лицето на чешмата, а в каменната стена край нея се оставят листчета с молби, които светецът да изпълни.

Последното място за поклонение е "молитвената" скала, на която Св. Иван се е молил.

Метохът „Орлица” е мястото, където през 1469г. е пренощувала тържествената процесия с мощите на Св. Йоан Рилски, пренасяни от Търново към манастира, след като са минали повече от пет века от кончината му.(15)

Раклата с мощите на Св. Иван Рилски в Рилския манастир

И днес всеки вярващ може да целуне ръката на св. Иван Рилски, чиито нетленни мощи се намират в специална ракла пред иконостаса в главната църква на манастира.

Стенопис на Свети Йоан Рилски в Рилския манастир

От края на XII век до средата на XV всяко българско поколение църковници и писатели посвещават на Св. Иван Рилски жития и химни, изпълнени с вяра в застъпничеството му за българите, с упование в неговата сила на небето и с дълбоко психологическо осмисляне на отшелническия му избор.

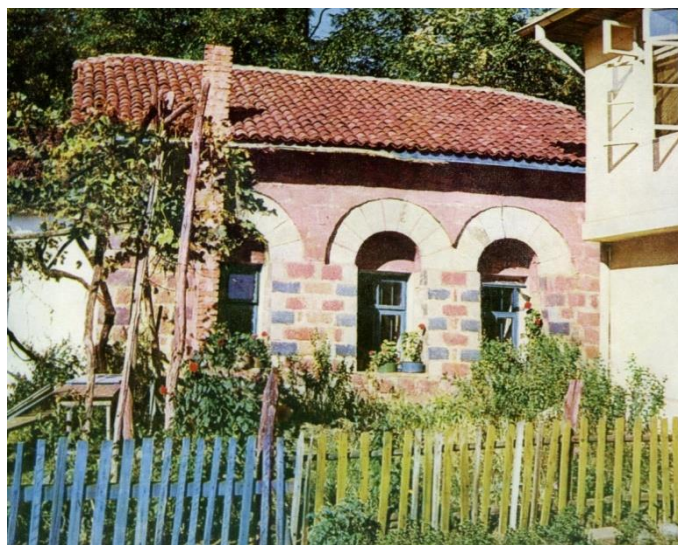
Българската православна църква почита на 19 октомври паметта на Преподобния Иван (Йоан) Рилски Чудотворец, един от най-големите български светци, покровител и застъпник пред Бога.

Германския манастир «Св.Иван Рилски» също е един от най-старите в България. Разположен в тясна котловина на Лозенската планина на 15 км източно от София. Разграбван и опустошава много пъти и едва през втората половина на 17 век тук е съставен известният Германски сборник от граматик Никола, в който са поместени жития и служби на български отшелници и духовни дейци – Иван Рилски и Йоаким Осоговски. В манастира съществува щампа посветена на Германския манастир от 1870 г. с образа на Иван Рилски. (16)

Куриловски манастир «Св. Иван Рилски» , намира се в подножието на Стара планина, на 15 км от София , там където започва Искърския пролом. Основан е още по времето на Първата българска държава. През епохата на турското владичество е разрушаван и възстановен през 1593 г. Монаси от съседни села Доброславци, Кумарица и Требич отново построяват църквата, а стенописите ѝ са нарисувани три години по-късно-1596г. Малката старинна църква на манастира е еднокорабна постройка 5,50 на 15 м. с две преддверия, строени и украсявани през различни времена. По стените на вътрешното източно преддверие са запазени стенописи със сцени от живота на Иван Рилски. (17)

Поклонничеството е най-разпространената форма на религиозен туризъм. Християнското поклонничество е свързано с преклонение пред Бога, апостолите и първите светци на христовата вяра. Постепенно това се пренася върху нетленните им останки, мощи, гробове и лични вещи, придобили благодатна сила. В настоящата статия предлагам възможности за развитие на поклоннически туризъм в Югозападна България. Тази територия на България е осеяна с антични средновековни крепости, църкви и манастири, скални пещери и свети места. Кръстопътното разположение на района осигурява това предимство за преминаване на поклонническия маршрут извън границите на България в посока към съседните ѝ държави – Македония и Гърция.

Религиозните паметници в региона са част от националното ни културно наследство и показват корените на една богато духовна култура, която е водеща към Европа.

Поклонническият туризъм е едно пътуване на душата на човека към Бога в пряк и преносен смисъл, а поклонническият маршрут „По стъпките на Св.Иван Рилски” в Югозападна България го потвърждава.

References:

1. Keremidarska,Ek.,Vazmojnosti za razvitie na poklonnicheski tyrizam v kustendilski region V:Pirinski knijovni vesti, Godina III, br.3, Kolej po tyrizam,Bldgovevgradq,2008,s.56
2. Mitov, Y. Epigrafski pаметnici ot srednovekovnata curkva Sv. Georgi v Kyustendil. V: Izvestiq na istoricheski muzei Kyustendil, tom 18 2018, s. 91-144.
3. Dyichev,Iv., Rilskiya svetets I negovata obitel, V: Izvori za jivota na Sv.IvanaRilski I za sadbata na negovite moshti, God.XI,1947,kn.9,s.4-5, Tsitirano sach., s.75,Tsitirano sach., s.4
4. Dobrev Iv.,V:Sveti Ivan Rilski,“Naycgnata Legenda za Sv.Ivan Rilski”Slavia Verlag, Linz 2007, Austraq ,s.330
5. Tsonev, K., Ctenopisite v Boyanskata tsarkva църква, 1957, s.7.,Tsitirano sach., s.6
6. Chakarov,G.Zemenski manastir, V:Balgarski manastiri,Pametnitsi na istoriyata, kultyrata I izkystvoto,Sofiya,1974,244-251
7. Chohadvjiev, S., V. Genadieva, A. Chohadjiev. Kultovi mesta na sv. Ivan Rilski v Kustendilsko. V: Kulturnite tekstove na minaloto. Nositeli, simvoli I idei. Kn. II, Tekstovete na kulta I religiyata, Sofiq 2005, s. 128-139.
8. Mitov, Y. Novootkriti nadpisi i risunki graffiti ot peshterata na sv. Ioan Rilski pri s. Gurbino, Kustendilsko. –Numizmatika, sfragistika, i epigrafika 13 (2017), s. 363-370.
9. Venev,A.,Vazstanovyavane na Granichkiya manastir”Sv.Apostol I evangelist Luka”, V:Muzeen vesnik,izdanie na Regionalen istoricheski muzei Kustendil,br.19, godina XIX,18 mai 2017,s.6
10. Dobrev,Iv.,Rodnoto myasto na Sv.Ivan Rilski, V:Sveti Ivan Rilski, TSit.sach.,s.482
11. Chavrakov,G.,Zemenski manastir,V:Balgarski manastiri,Tsit.sach.,s.252
12. Chavrakov,G.,Rilski manastir ,V:Balgarski manastiri,Tsit.sach.,s.258
13. Entsiklopedichen rechnik A-YA,Sofiya,1988,BAN,s.682
14. Zaedno po svechtite mesta na planinata Osogovo.Patevoditel.,Sofia,2008,s.124
15. Tuleschkov,N.,Stroitelnata istoriya na Rilskiya mettoh Orlitsa,Vekove,kn.1,1981
16. Chavrakov,G.,Germanski manastirV: Balgarski manastiri,Tsit.sach.,s.192
17. Chavrakov,G.,Kyirilovski manastir.V: Balgarski manastiri,Tsit.sach.,s.168